

*Дяченко М. Д.,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри теорії та практики перекладу
Класичного приватного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Статтю присвячено опису особливостей перекладу сучасних англомовних термінів на прикладі педагогічного дискурсу книги американських авторів (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster “Teaching and learning strategies for the thinking classroom”), перекладеної українською мовою О. Пометун. Охарактеризовано основні способи перекладу англомовних педагогічних термінів. Окреслено труднощі перекладу англомовного педагогічного дискурсу українською мовою.

Ключові слова: абрєвіатура, еквівалент, запозичення, критичне мислення, педагогічний дискурс, педагогічний термін, переклад, технології.

Постановка проблеми. Сучасні освітні технології слугують своєрідними каталізаторами запозичення англомовних термінів у контексті педагогічного дискурсу, оскільки відбувається поступова інтеграція понять і термінів через обмін і збагачення новою інформацією в галузі освітньої діяльності. Потужним джерелом збагачення педагогічного дискурсу є переклад термінологічної лексики, що належить до найскладніших проблем у галузі лінгвістики та перекладознавства, оскільки лексика розвивається швидкими темпами відповідно до розвитку науково-технічного прогресу, зокрема інноваційних технологій у різних галузях життя суспільства, й потребує особливої уваги. Але в процесі перекладу іншомовних педагогічних термінів нерідко виникають певні труднощі, адже адекватний переклад є неможливим без додаткових знань, пов'язаних із походженням, класифікацією, функціонуванням та особливостями перекладу саме термінів. Тому на сучасному етапі розвитку перекладознавства підвищена увага приділяється оптимізації перекладу термінологічних одиниць фахових мов.

Завданнями нашого дослідження стали: 1) висвітлення проблеми перекладу сучасних англомовних термінів на прикладі педагогічного дискурсу книги американських авторів (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster “Teaching and learning strategies for the thinking classroom”), перекладеної українською мовою О. Пометун; 2) характеристика основних способів перекладу англомовних педагогічних термінів; 3) визначення труднощів перекладу сучасного англомовного педагогічного дискурсу українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний англомовний педагогічний дискурс вивчали В. Андрієвська (функціонування педагогічного дискурсу в умовах інформаційного суспільства), Н. Абабілова, В. Білокамінська (особливості перекладу термінів українською мовою), В. Білик (специфіка англомовного педагогічного дискурсу), Н. Гут, Н. Міщенко (способи перекладу термінології сфери практичної психології та соціальної педагогіки), Ю. Зацний (сучасні тенденції в перекладі неологізмів), Т. Кияк (функції та переклад термінів

у фахових мовах), О. Крижко (особливості терміна як основної одиниці терміносистеми), С. Радецька, Л. Білозерська, Н. Возненко (способи перекладу термінології) та інші дослідники.

Проте, попри наявність великої кількості наукових розвідок щодо перекладу англомовної термінології, проблема адекватності відтворення сучасного іншомовного педагогічного дискурсу українською мовою потребує додаткового вивчення.

Теоретична значущість і недостатня розробленість цього аспекту перекладознавства визначили тему статті, а її **метою статті** стало з'ясування особливостей перекладу сучасних англомовних педагогічних термінів українською мовою в перекладеному О. Пометун творі “Teaching and learning strategies for the thinking classroom”.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом дослідження наукової розвідки обрано педагогічний дискурс оригіналу досліджуваного твору (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster “Teaching and learning strategies for the thinking classroom” [8]) та адаптованого його перекладу, виконаного українським ученим-педагогом О. Пометун («Технології розвитку критичного мислення учнів» [7]).

Вибір об'єкта дослідження зумовлений: 1) недостатньою дослідженістю особливостей перекладу педагогічного дискурсу в наукових працях із перекладознавства; 2) модернізацією української освітньої системи в контексті інтеграції у світовий освітній, науковий, культурний простір; 3) актуальністю педагогічного дискурсу в межах сучасних наукових досліджень із філології, психолінгвістики, перекладознавства; 4) потребами в поширенні передового зарубіжного досвіду в галузі освіти, зокрема нових педагогічних технологій; 5) інноваційністю сучасного педагогічного дискурсу в контексті освітніх реформ в Україні; 6) наявністю в тексті досліджуваного твору значної кількості неологізмів, зокрема педагогічних термінів.

Мова є динамічною системою, складним механізмом, який, з одного боку, перебуває в безперервному русі, що забезпечує його життєздатність, з іншого – зберігає ознаки іманентної стабільності й цілісності, відіграючи роль основного засобу комунікації.

Термін – це слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя [6]. Одним із найпоширеніших джерел поповнення термінологічної лексики є переклад, що сприяє виникненню та розповсюдженню еквівалентів лексичних одиниць, які або одночасно запозичуються кількома мовами з єдиного джерела, або проходять кілька проміжних етапів послідовного запозичення в межах того чи іншого ланцюга мов. І, якщо в мові перекладу бракує необхідних лексичних одиниць, перекладачі намагаються створити відповідні лексичні еквіваленти [1, с. 44].

Як зазначає В. Карабан, під час перекладу термінології виникають певні труднощі, адже адекватний переклад є неможливим без додаткових знань, пов'язаних із походженням, класифікацією, функціонуванням та особливостями перекладу саме термінів. Переклад термінів вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою і знання термінології рідною мовою й відбувається в два етапи: 1) з'ясування значення терміна (в контексті); 2) переклад значення рідною мовою [2].

Основу педагогічного дискурсу становлять спеціалізовані одиниці мови, а змістовим ядром слугує спеціально розроблена педагогічна термінологія, наприклад, як у досліджуваних оригінальному творі та його перекладі: *knowledge society* – суспільство знань; *creative thinking* – критичне мислення; *cognitive development* – когнітивний розвиток; *cognitively-guided instruction* – пізнавально-кероване навчання; *values clarification* – значення роз'яснення; *global education* – глобальна освіта; *generic skills* – загальні навички; *media literacy* – медіаграмотність; *computer literacy* – комп'ютерна грамотність; *environmental literacy* – екологічна грамотність; *learner-centered education* – освіта, орієнтована на навчання; *student-focused learning* – особистісно орієнтоване навчання; *individualized education* – індивідуальне навчання; *differentiated instruction* – диференційоване навчання [7; 8].

Головним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквівалента – постійної лексичної відповідності, яка точно збігається зі значенням слова. Необхідно знаходити відповідний еквівалент у рідній мові й розширювати знання термінів-еквівалентів [7; 8].

Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові. Калькування не завжди буває звичайною механічною операцією з метою перенесення вихідної форми в мову перекладу. Дуже часто доводиться вдаватися до різного роду трансформацій. Передусім це стосується зміни відмінкових форм, кількості слів у словосполученні, афіксів, порядку слів, морфологічного або синтаксичного статусу слова [7; 8].

Переклад терміна – це точне відтворення оригінального терміна засобами іншої мови за умови збереження змісту й стилю. Така єдність відтворюється на іншій мовній основі й уже через це перетворюється на нову єдність, властиву мові перекладу [3, с. 104]. Під час перекладу велике значення має взаємодія терміна з контекстом, завдяки чому визначається значення слова [4, с. 257]. Терміни повинні зберігати такі риси, як абстрагований характер, однозначність і систематичність. Однак велика кількість термінів і термінологічних систем як лінгвістичні знаки мають такі недоліки, як багатозначність (один термін має два й більше значень), синонімія (для одного поняття існує два й більше термінів), суперечності термінів поняттям, обтяженість термінології іноземними термінами тощо [4, с. 258].

Існує низка термінів-словосполучень, які не допускають дослівного перекладу, хоча мають еквіваленти в українській мові, окремі елементи яких відрізняються від компонентів слова з мови оригіналу. Під час перекладу іншомовних текстів, що містять педагогічні терміни, часто виникають складнощі через деякі невідповідності мови оригіналу та мови перекладу, викликані відсутністю аналогії між поняттям

і реалією, невідповідністю або неповним збігом значень термінів, великою кількістю абrevіатур і скорочень, які складно розшифрувати, значною кількістю сленгових виразів і професіоналізмів [1, с. 48].

Терміни, які мають еквіваленти в рідній мові, відіграють важливу роль під час перекладу. Вони слугують опорними пунктами в тексті, від них залежить розкриття значення інших слів; вони дають можливість з'ясувати характер тексту. Наприклад, термін *“mind reading”* (дослівно: «читання думок») перекладається як «телепатія»; *“mother tongue”* – «рідна мова». Ці слова є однокеквівалентними одиницями.

Одним із найпростіших способів перекладу термінів є прийом транскодування, тобто передача вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови перекладу: *function* – функція; *cognitive* – когнітивний; *coach* – коуч; *tutor* – тьютор; *online* – онлайн; *email* – емейл; *test* – тест; *monitoring* – моніторинг тощо. Варто також зауважити, що цей прийом надає україномовним термінам ефект новизни, престижу, важливості (наприклад: *insight* – інсайт; *inclusive* – інклюзивна освіта). Терміни, які перекладено транскодуванням і які міцно закріпилися в мові, не вимагають додаткового описового перекладу. Утім прийом транскодування, з одного боку, призводить до інтернаціоналізації термінологічних систем, а з іншого боку, наслідком такого процесу може стати низка необґрунтованих запозичень, які можуть вплинути на терміносистему української мови.

Наведемо приклади способів заміни англійських педагогічних термінів українськими: 1) зміна форми загального відмінка в англійській мові на форму родового відмінка в українській (*discussion web* – павутинка дискусії); 2) заміна словосполучення в англійській мові окремим словом в українській (*School children* – школярі, учні); 3) заміна числа (однина-множина) (*Correspondence course* – заочні курси); 4) введення прикметника в мові перекладу (підхід до процесу письма – *the writing process approach*); 5) заміна частини мови одного з компонентів терміна: *instruct* (дієслово) – інструктування (іменник). Ця група виявилася найчисленнішою, слова цієї групи утворені на основі моделей: іменник + іменник (*character map, value line*), прикметник + іменник (*critical discussion, thematic units*) тощо.

Терміни зі сфери педагогіки за своєю структурою можуть бути як однокеквівалентними, так і поєднувати в собі кілька складників чи слів, які уточнюють або модифікують зміст ключового слова. Для перекладу одиниць, що входять до вищезгаданої терміносистеми, використовують традиційні способи перекладу: транскодування, калькування, експлікація. Такі трансформаційні способи перекладу термінів, як опис значення чи контекстуальний переклад, застосовують у випадках, коли значення того чи іншого поняття для української мови є новим.

У сучасній англійській мові існують такі основні способи утворення інноваційних педагогічних термінів: 1) афіксація (*detracking, reskilling*); 2) словоскладання (*just-in-time learning, chalkface, social-skilling*); 3) телескопія (*webinar (web+seminar), artelect (artificial +intellect)*); 4) за аналогією (наприклад, за зразком *e-learning: m-learning (mobile learning), d-learning (distance learning), g-learning (game-based learning)*); 5) абrevіація (*ABLE – activity-based e-Learning* – електронне навчання на основі діяльності; *GATE* – освіта обдарованих, талановитих; *NUT – National Union of Teachers* – *NUT* – Національна спілка викладачів) тощо.

Серед особливостей ініціальних абревіатур семантичного поля «навчання» варто також відзначити творення абревіатур шляхом згортання цілих висловлювань, включення до складу абревіатур цифрових символів ((*E2L – English as a Second Language* (англійська як друга мова), *AfL (Assessment for Learning)* – оцінка для навчання, *ACT – College Admissions Tests* – тести прийому до коледжу; навчальні плани (*BIP – Behavioral Intervention Plan*); навчальні курси (*AVID – Advancement Via Individual Determination*), зокрема курси з вивчення англійської мови (*ESOL (English for speakers of other languages)*); керівники та персонал навчальних закладів: *HoD (Head of Department)*, *HoS (Head of School)*) [8].

Входженню абревіатур у систему мови в статусі слів сприяють такі характеристики, як номінативна здатність, можливість семантичного розвитку, участь у синтагматичних і парадигматичних відношеннях (з утворенням омонімічних і синонімічних рядів), участь у подальших дериваційних процесах.

Для педагогічної термінології характерним є використання напівабревіатур: *L-data*, *T-data*, *T-group*, *e-platform*, *e-encyclopedia* тощо. Словник фіксує повний український переклад, але в дужках як варіант надається комбінований переклад (перекладається лише останній елемент словосполучення, перший скорочений елемент залишається в початковому вигляді, наприклад: *L-data (life data)* – опис особистості (L-дані); *T-data (test data)* – результати тестування (T-дані); *T-group (training group)* – тренувальні групи (T-групи); *e-platform (electronic platform)* – електронна платформа; *e-encyclopedia (electronic encyclopedia)* – електронна енциклопедія; *e-textbook (electronic textbook)* – електронний підручник; *e-diary (electronic diary)* – електронний щоденник; *electronic textbook (e-book)* – електронна книга.

Приклад терміна – «*CLIL*» (*Content and Language Integrated Learning*), що розшифровується як предметно-мовне інтегроване навчання. Методика *CLIL* розглядає вивчення іноземної мови як засобу оволодіння іншими предметами, що, у свою чергу, забезпечує формування в того, хто навчається, потреби в навчанні, що дає йому змогу переосмислити й розвинути власні здібності в комунікації в тому числі й рідною мовою [9]. Хоча він не є загальновідомим, але також під час перекладу транслітерується: укр.: КЛІЛ.

Під час перекладу абревіатур фахової мови зі сфери педагогіки перекладач повинен бути максимально уважним, адже переклад цих лексичних одиниць вимагає використання точного відповідника, який вдало, влучно й точно передаватиме семантику слова мови оригіналу.

Деякі явища в навчальному процесі репрезентуються за допомогою евфемізмів. Так, спостерігається концентрація евфемізмів навколо такого поняття, як «спеціальна освіта для дітей з особливими потребами»: *special learning difficulties*, *inclusive education*, *special day classes* [8].

Розповсюдженими способами перекладу англійських педагогічних термінів-неологізмів є такі:

1) калькування: *pupils with social needs* – учні з особливими потребами, *Inclusive education* – інклюзивна освіта (калькування з елементом транскодування), *ICT* – ІКТ; *e-education*, *e-learner*, *e-mentoring*, *e-Science*, *e-tutor*, *e-tutoring* (e-освіта, електронний учень, електронне наставництво, електронний папір, електронна наука, електронний репетитор, e-навчання);

2) транскодування: *coach* – коуч, *tutor* – тьютор, *webinar* – вебінар, *facilitator* – фасилітатор, *monitoring* – моніторинг, *leader* – лідер, *test* – тест;

3) описовий: *edubabble* – занадто термінологізована мова досліджень у галузі педагогіки, *edutainment* – електронна гра на комп'ютері, яка має й навчальну мету, *weeder course* – курс лекцій з надзвичайно важкого для засвоєння предмета, *distance education* – дистанційна освіта, *distance learning* – дистанційне навчання, *e-learning*, *electronic learning* – електронне навчання, *online learning* – онлайн навчання, *virtual learning* – віртуальне навчання, *Internet-based learning* – інтернет-навчання, *Internet-based training* – інтернет-тренінг, *web-based learning* – веб-навчання, *massive open online course* – масовий відкритий онлайн-курс, *semi-formal education/learning* – напівформальна освіта/навчання, *SOLE (self-organised learning environment)* – самостійність (*SOLE* – самоорганізоване навчальне середовище), *academic language* – академічна мова, *social language* – соціальна мова, *hands-on learning* – практичне навчання, *minds-on learning* – розум-на навчання, *e-assessment* – електронна оцінка, *e-book* – електронна книга, *e-course* – електронний курс [8].

У процесі дослідження педагогічні терміни за будовою в англійській версії досліджуваної книги американських авторів А. Кроуфорда, В. Саула, С. Метьюза, Д. Макінстера (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster “Teaching and learning strategies for the thinking classroom”) умовно можна розподілити на три групи: прості, похідні (суфіксальні, суфіксально-префіксальні тощо) і складні та складені або терміни-словосполучення, утворені на основі моделей: іменник + іменник. Наприклад: 1) прості (*instruct*, *understand*, *critique*) [8, с. 12, 27]; 2) похідні (*teaching*, *assessment*) – суфіксальні, суфіксально-префіксальні тощо; 3) складні та складені або терміни-словосполучення, утворені на основі моделей: іменник + іменник (*character map*; *value line (critical thinking)*) [8, с. 3, 52].

Висновки. Отже, способи відтворення сучасних англійських педагогічних термінів українською мовою є різними (транслітерація, переклад відповідною повною формою слова або словосполученням, описовий переклад, переклад за допомогою лексичного еквівалента, аналоговий переклад, транскодування, калькування, генералізація, модуляція, опущення, доповнення тощо), оскільки такі терміни утворюють особливу групу наукової лексики; значення педагогічних термінів тісно пов'язане з контекстом, його змістом і специфікою й може змінюватися залежно від галузі використання. Серед труднощів відтворення англійського педагогічного дискурсу українською мовою виокремлено той факт, що терміни в ньому мають певні недоліки: багатозначність (один термін має два й більше значень), синонімія (для одного поняття існує два й більше термінів), суперечності термінів поняттям, обтяженість термінології іноземними термінами тощо.

Відстежено сучасні тенденції перекладу англійського педагогічного дискурсу на прикладі перекладацької версії О. Пометун публікації А. Кроуфорда, Е. Венди Саул, С. Метьюза, Дж. Макінстера “Teaching and learning strategies for the thinking classroom” («Технології розвитку критичного мислення учнів»). Кількісний аналіз засвідчив, що найчисленнішу групу педагогічних термінів-неологізмів у досліджуваному тексті книги американських авторів, перекладеному українською мовою О. Пометун, становлять лексичні новоутворення, пов'язані з інноваційними освітніми та інформаційно-комунікаційними технологіями, розвитком соціальних мереж, що зумовлено розвитком науки й техніки, комп'ютеризацією суспільства, стрімкими глобалізаційними трансформаціями як каталізаторами модернізації наукових концепцій і досліджень, зокрема, в галузі перекладознавства.

Представлена наукова розвідка не відтворює повний спектр шляхів вирішення проблеми перекладу англomовної педагогічної термінології, що відкриває перспективи для подальшої роботи над цією проблемою (потребують додаткової уваги стилістичні особливості перекладу англomовних термінів у контексті сучасного педагогічного дискурсу тощо).

Література:

1. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад: навчальний посібник. Вінниця: Нова кн., 2010. 232 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: посібник. Вінниця: Нова книга, 2004. 574 с.
3. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових мовах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 32. С. 104–108.
4. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: навчальний посібник. Київ, 2001. 290 с.
5. Костенко Н.Д. Структурно-семантичні та функціональні параметри англomовних інновацій семантичного поля «Навчання»: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 20 с.
6. Термін у системі професійного мовлення. URL: https://pidruchniki.com/1727101247606/dokumentoznavstvo/termin_sistemi_profesijnogo_movlennya
7. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер; наук. ред., передм. О.І. Пометун. Київ: Плеяди, 2006. 220 с.
8. Crawford A., Saul W., Mathews S., Makinster J. *Teaching and learning strategies for the thinking classroom*. New York, 2005. 244 p.
9. Harrop E. Content and Language Integrated Learning (CLIL): Limitations and possibilities. URL: http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/14641/Harrop_Content.pdf

Дяченко М. Д. Особенности перевода современных англоязычных педагогических терминов на украинский язык

Аннотация. Статья посвящена описанию особенностей перевода современных англоязычных терминов на примере педагогического дискурса книги американских авторов (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster “Teaching and learning strategies for the thinking classroom”), переведенной на украинский язык А. Пометун. Охарактеризованы основные способы перевода англоязычных педагогических терминов. Определены трудности перевода англоязычного педагогического дискурса на украинский язык.

Ключевые слова: аббревиатура, эквивалент, заимствования, критическое мышление, педагогический дискурс, педагогический термин, перевод.

Diachenko M. The peculiarities of the translation of modern English-language pedagogical terms into Ukrainian

Summary. The article has been devoted to the description of the features of the translation of modern English terms by the example of the pedagogical discourse of the book by American authors (A. Crawford, W. Saul, S. Mathews, J. Makinster “Teaching and Learning Strategies”), translated into Ukrainian by A. Pometun. The main methods of translating English-language pedagogical terms were characterized. The translation difficulties of English-speaking pedagogical discourse in the Ukrainian language were identified.

Key words: abbreviation, equivalent, borrowing, critical thinking, pedagogical discourse, pedagogical term, translation.